

KS. WIESŁAW ŁUŻYŃSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

ORCID: 0000-0001-8855-3686

Moralne powinności wobec narodu. Refleksje na podstawie dokumentu Konferencji Episkopatu Polski „Chrześcijański kształt patriotyzmu”

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2018-036>

Streszczenie: Patriotyzm jest godziwą miłością do własnego narodu, a kultura narodowa jest środowiskiem osobowego rozwoju człowieka. Zatem wymogiem sprawiedliwości wobec wspólnoty, która nas ukształtowała, jest trwanie w narodzie oraz solidarność i miłość do niego. Istotnym obowiązkiem każdego człowieka jest wychowanie patriotyczne. Ważną rolę w tym procesie odgrywa roztropna polityka historyczna. Do środowisk wychowania patriotycznego należą: rodzina, szkoła, ludzie kultury, harcerstwo, organizacje pozarządowe i samorządowe, a także grupy związane z wydarzeniami sportowymi oraz rekonstrukcjami historycznymi. Z postawą patriotyzmu łączą się wymogi uniwersalizmu: otwarcie i szacunek wobec osób należących do innych tradycji, kultur, wspólnot posługujących się innym językiem.

Słowa kluczowe: naród, ojczyzna, patriotyzm, Kościół, doktryna społeczna

Moral Duties Towards Nation. Reflections Based on the Document of the Polish Bishops' Conference The Christian Shape of Patriotism

Summary: Patriotism is a just love of one's own nation, and national culture is an environment for personal human growth. Thus the requirement of justice towards this community which has shaped us is to be a part of the nation, showing solidarity and love towards one's own country. An important duty of every human being is patriotic education and a wise historical policy plays a significant role in this process. Family, school, artists, scouting, non-governmental and local government organizations, sports events and historical re-enactments are elements of patriotic formation for young people. A patriotic attitude should be combined with the requirements of universalism, such as openness and respect for people who belong to other traditions and cultures and to communities that use a different language.

Keywords: nation, homeland, patriotism, the Church, Catholic social teaching

Wstęp

Kościół pełni w społeczeństwie funkcję profetyczną, realizuje to zadanie w wieloraki sposób. Podstawowym jest świadectwo życia zgodnego z Ewangelią całej wspólnoty wierzących. Szczególnym znakiem profetycznej obecności Kościoła w społeczeństwie jest głoszenie nauki moralnej przez hierarchię kościelną. Moralna refleksja dotycząca życia społecznego jest obecna w chrześcijaństwie od początku istnienia Kościoła. Tradycja oficjalnych wypowiedzi w formie dokumentów społecznych sięga encykliki Leona XIII *Rerum novarum* z roku 1891. W okresie posoborowym doceniono również nauczanie episkopatów Kościołów lokalnych. Wiele z nich opublikowało dokumenty o wyraźnie społecznym charakterze¹. Również Kościół w Polsce często odnosił się do różnych problemów o charakterze społecznym. W czasie panowania systemu komunistycznego Kościół zabierał głos, aby bronić praw narodu. Odnosił się do wielu kwestii społecznych w trakcie przemian społeczno-ustrojowych. Kościół głosi naukę społeczną również w warunkach wolności. Wśród wielu jego wypowiedzi można wymienić choćby list na temat pracy² i dobra wspólnego³. W roku 2017 został opublikowany dokument na temat patriotyzmu⁴.

Wspomniany dokument dotyczy patriotyzmu i w szerszym zakresie powinności moralnych wobec wspólnoty narodowej. Autorzy dokumentu odnoszą się do tematu, który nie traci na aktualności. Pomimo przewidywań, że narody jako pewna formacja społeczna odchodzą do przeszłości, są one nadal wspólnotami, które odgrywają niezwykle ważną rolę w życiu jednostek i społeczności⁵. Dzięki pielęgnowanej w nich kulturze stanowią istotne środowisko osobowego rozwoju, decydują o poczuciu zakorzenienia, dają pewnego rodzaju przydział społeczny, kształtują jednostkową i wspólnotową tożsamość. Jest to zatem zagadnienie aktualne i wymagające naświetlenia z perspektywy chrześcijańskiej. Aktualność tego zagadnienia zauważają również autorzy dokumentu Konferencji Episkopatu Polski: „ożywienie postaw patriotycznych i poczucia świadomości narodowej, które obserwujemy w Polsce w ostatnich latach, jest zjawiskiem bardzo pozytywnym. Miłość ojczyzny, umiłowanie rodzimej kultury i tradycji nie dotyczy bowiem wyłącznie przeszłości,

¹ *Sprawiedliwość gospodarcza dla wszystkich. Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA. List społeczny Episkopatu USA (1986)*, w: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Społeczne dokumenty episkopatów*, red. S. Fel – J. Kupny, Lublin 2002, s. 19–138; *Społeczny list biskupów austriackich (1990)*, w: tamże, s. 139–192; *Wspólne dobro a nauczanie społeczne Kościoła katolickiego. List Konferencji Biskupów katolickich Anglii i Walii (1996)*, w: tamże, s. 193–222; *O przyszłość w solidarności i sprawiedliwości. Słowo Rady Kościoła ewangelickiego w Niemczech i Konferencji Episkopatu Niemiec na temat sytuacji gospodarczej i społecznej w Niemczech (1997)*, w: tamże, s. 223–304; *O właściwy kształt mundializacji. Dokument Komisji „Iustitia et Pax” Episkopatu Francji (1999)*, w: tamże, s. 305–328.

² Konferencja Episkopatu Polski, *List społeczny W trosce o nową kulturę życia i pracy*, Tarnów 2001.

³ Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o człowieka i dobro wspólne*, Warszawa 2012.

⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, Warszawa 2018.

⁵ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2008, s. 245.

ale ściśle się wiąże z naszą dzisiejszą zdolnością do ofiarnego i solidarnego budowania wspólnego dobra. Realnie zatem wpływa na kształt naszej przyszłości”⁶. Autorzy dokumentu piętnują postawy przeciwne patriotyzmowi. Nauczają, że: „ich wspólnym podłożem jest egoizm. Może to być egoizm indywidualny, obojętność na los wspólnoty narodowej, wyłączna troska o byt swój i swoich najbliższych. Takie ignorowanie bogactwa, które każdy z nas otrzymał wraz ze wspólnym językiem, rodzimą historią i kulturą, połączone z obojętnością na losy rodaków, jest postawą niechrześcijańską”⁷. Biskupi odnoszą się zatem do kwestii niezwykle istotnej dla życia narodu. Patriotyzm jest godziwą miłością do wspólnoty narodowej. Popatrzmy zatem na podstawowe kwestie dotyczące patriotyzmu w przywoływanym dokumencie Konferencji Episkopatu Polski.

Głównym zagadnieniem podejmowanym w artykule będzie najpierw temat wprowadzający dotyczący więzi człowieka z narodem. Zostanie nakreślony ogólny obraz tych relacji w nauczaniu społecznym Kościoła. Następnie, w bezpośrednim odniesieniu do dokumentu Konferencji Episkopatu Polski, zostaną przedstawione powinności osoby w stosunku do wspólnoty, ze szczególnym uwzględnieniem wychowania patriotycznego. Zostanie zaprezentowany również temat otwartości i konieczności współpracy z innymi narodami. Zagadnienia te wyznaczają kolejne etapy pozwalające uchwycić najważniejsze wątki związane z moralnymi powinnościami wobec narodu, które ogólnie nazywamy patriotyzmem.

1. Związek osoby z narodem

Kiedy mówimy o patriotyzmie, dotykamy relacji osoby do narodu i ojczyzny. Naród konstytuują ludzie połączeni określoną kulturą, charakteryzujący się świadomością polityczną, która determinuje ich do stworzenia suwerennego państwa. Na pojęcie „ojczyzny” oprócz wymienionych elementów składa się również terytorium zamieszkiwane przez naród⁸. Zapytajmy najpierw o charakter relacji między jednostką (osobą) a narodem i ojczyzną, a następnie o jej konsekwencje moralne.

Więź osoby z narodem ma charakter duchowy i ujawnia się na płaszczyźnie kultury. Natura ludzka jest pełna napięcia i ruchu. Człowiek jest powołany do nieustannego rozwoju, do osiągnięcia osobowego *optimum potentiae*. By mógł wzrastać w człowieczeństwie, potrzebuje zobiektywizowanej kultury duchowej, wartości, które czerpie z zewnątrz. Kultura jest bowiem środowiskiem jego osobowego rozwoju⁹. Człowiek wyraża się w kulturze i przez kulturę. Jej pierwszym i podstawowym

⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu. Wstęp*.

⁷ Tamże.

⁸ W. Łużyński, *Struktury pośrednie pomiędzy jednostką ludzką a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*, Toruń 2008, s. 410.

⁹ Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, nr 30; W Łużyński, dz.cyt., s. 416; T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, *Etyka społeczna*, Kraków 2005, s. 226–228; Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO 02.06.1980*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 2, red. M. Radwan – L. Dyczewski – A. Stanowski, Rzym–Lublin 1996, s.144.

wym wytworem jest sam człowiek – duchowo dojrzały, w pełni ukształtowany, zdolny wychowywać siebie i drugich¹⁰. Rezerwar wartości – niezbędnych dla rozwoju – odnajduje człowiek we wspólnocie narodu. Jest ona jednością kultury¹¹. Naród żyje „z kultury i dla kultury”¹². Naród zakorzenia człowieka w określonej tradycji, systemie wartości. Narodowi zawdzięczamy wychowanie, ideały, cnoty, zwyczaje. Trafnie to ujął Karol Wojtyła, pisząc: „Ojczyzna – kiedy myślę – wówczas wyrażam siebie i zakorzeniam”¹³. Zatem między człowiekiem a narodem zawiązuje się szczególna relacja. Wspólnota kultury w pewnym sensie duchowo rodzi, kształtuje i wychowuje człowieka. J.M. Bocheński napisał: „ojczyzna to zatem coś podobnego do ojca czy matki i nie myli się tradycja wielu ludów, gdy ją matką nazywa”¹⁴. Dla Jana Pawła II pojęcie „ojczyzna” rozwija się w bezpośredniej bliskości pojęcia „rodzina” – poniekąd jedno w obrębie drugiego¹⁵. Dzięki narodowi i jego kulturze człowiek wzrasta w sensie duchowym, coraz bardziej staje się człowiekiem.

Z tak określonej relacji człowieka do narodu i ojczyzny wynikają konkretne powinności moralne. Należy je rozumieć analogicznie do obowiązków wobec rodziców. Określa je przykazanie czwarte Dekalogu: „czcij ojca twego i matkę twoją”¹⁶. Do tej argumentacji nawiązują autorzy dokumentu Konferencji Episkopatu Polski: „patriotyzm jest głęboko wpisany w uniwersalny nakaz miłości bliźniego. Międzypokoleniowa solidarność, odpowiedzialność za los najbliższych, codzienna obywatelska uczciwość, gotowość służby i poświęcenia na rzecz dobra wspólnego, które ściśle łączą się z patriotyzmem, są zarazem realizacją orędzia zawartego w Ewangelii. [...] Kościół nauczał zawsze, że patriotyzm jest obowiązkiem i wiąże go z nakazem czwartego przykazania Bożego”¹⁷. Obowiązki wobec narodu wynikają ze sprawiedliwości i miłości. Są nimi przede wszystkim obowiązek trwania w narodzie, solidarność z nim, wreszcie miłość do ojczyzny i narodu. Wymienione powinności składają się na pojęcie patriotyzmu.

2. Powinności wobec narodu

Pierwszą powinnością jest wierność względem wspólnoty, trwanie w niej, lojalność, przyznawanie się do niej. Należy wytrwać w narodzie zwłaszcza w sytuacji nacisków, presji, a nawet prześladowań mających doprowadzić do porzucenia naro-

¹⁰ Tamże, s. 143.

¹¹ J. Chałasiński, *Kultura i naród*, Warszawa 1968, s. 48; A. Kłoskowska, *Kultura narodowa*, w: A. Kłoskowska (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, Wrocław 1991, s. 51; J. Tischner, *Naród i jego prawa*, „Znak” 4 (1997), s. 31; C. Bartnik, *Wizja narodu według Jana Pawła II*, „Chrześcijanin w świecie” 121 (1983), s. 5; W Łużyński, *dz.cyt.*, s. 396.

¹² Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO 02.06.1980*, s. 144.

¹³ K. Wojtyła, *Myśląc Ojczyzna*, Lublin 1997, s. 3.

¹⁴ J.M. Bocheński, *O patriotyzmie*, w: M.A. Krąpiec, *O ludzką politykę*, Katowice 1993, s. 281.

¹⁵ Jan Paweł II, *List do Młodych*, nr 11.

¹⁶ W Łużyński, *dz.cyt.*, s. 412–413.

¹⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 1.

du, jego kultury i języka, czy też zwyczajów¹⁸. Dali temu wyraz wszyscy ci, którzy w trudnej historii narodu oparli się działaniom wynaradawiającym i nie poddali się germanizacji i rusyfikacji.

Kolejnym ważnym obowiązkiem jest solidarność z narodem. Ten ogólnie sformułowany postulat rozkłada się na cały szereg szczegółowych powinności. Niektóre z obowiązków można określić jako „wielkie”. Dotyczą raczej wyjątkowych sytuacji, w których dochowanie wierności narodowi wymaga od jego członków wielkich wysiłków, poważnych nieraz ofiar i wyrzeczeń, czasem nawet narażenia bezpieczeństwa osobistego. Chodzi tu szczególnie o obronę narodu w wypadkach zewnętrznego zagrożenia jego bytu bądź wolności¹⁹. Na ten aspekt patriotyzmu zwracają uwagę autorzy dokumentu: „patriotyzm bywał często wymagającym egzaminem z odwagi i heroizmu. Z poświęceniem i bohaterstwem zdawali go polscy powstańcy, żołnierze, działacze podziemia i antykomunistycznej opozycji demokratycznej. Zdawali go budowniczy polskiego państwa podziemnego, ludność cywilna Warszawy i wielu innych polskich miast i wsi, zdawali go przedstawiciele Kościoła”²⁰. Szczególną powinnością jest obrona ojczyzny w sytuacji agresji innych państw i zagrożenia życia obywateli, integralności granic i możliwości wszechstronnego rozwoju w warunkach wolności.

Małe obowiązki codziennego życia, tzw. patriotyzm dnia codziennego, wyrażają się w pielęgnowaniu wszystkich dóbr, które mieszczą się w obrębie narodu i ojczyzny. Chodzi tu o sumienne wypełnianie obowiązków związanych z życiowym powołaniem, pracą, obowiązków obywatelskich, ale i o troskę i działania mające na celu ochronę i pomnożenie jego materialnego stanu posiadania, aktywne uczestnictwo w strukturach samorządowych i organizacjach składających się na społeczeństwo obywatelskie. Patriotycznym obowiązkiem jest zatem pomnażanie wszystkiego, co buduje dobro narodu i ojczyzny²¹. Według autorów dokumentu dziś „patriotyzm wyrażać się powinien w życiu naszych rodzin, które są pierwszą szkołą miłości, odpowiedzialności i służby bliźniemu. Przestrzenią, w jakiej codziennie zdajemy egzamin z patriotyzmu, są miejsca, gdzie toczy się nasze codzienne życie – gmina, parafia, szkoła, zakład pracy, wspólnota sąsiedzka i lokalna. Wszędzie tam patriotyzm wzywa nas do życzliwości, solidarności, uczciwości i troski o budowanie wspólnego dobra. Patriotyzm konkretyzuje się w naszej postawie obywatelskiej; w szacunku dla prawa i zasad, które porządkują i umożliwiają życie społeczne, jak – przykładowo – rzetelne płacenie podatków; w zainteresowaniu sprawami publicznymi i w odpowiedzialnym uczestnictwie w demokratycznych procedurach; w sumiennym i uczciwym wypełnianiu obowiązków zawodowych; w pielęgnowaniu pamięci historycznej, szacunku dla postaci i symboli narodowych; w dbałości o otaczającą nas przyrodę; w zaangażowaniu w samorządność i działania licznych organizacji,

¹⁸ T. Ślipko, *dz.cyt.*, s. 242.

¹⁹ Tamże, s. 241–242.

²⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 4.

²¹ T. Ślipko, *dz.cyt.*, s. 242–243.

w podejmowaniu różnych inicjatyw społecznych”²². Dzięki codziennej solidarności z narodem, sumiennemu wypełnianiu obowiązków związanych ze swoim życiowym powołaniem można budować dobro wspólne narodu, przyczyniać się do jego umocnienia, i w ten sposób budować jego pomysłność.

Z obowiązkiem wierności oraz solidarności utożsamia się niekiedy miłość do ojczyzny. Jest to forma obowiązku bardziej świadoma sobie, przeniknięta głębszymi pierwiastkami uczuciowymi. Wyraża się ona w głębokim duchowym przyłgnięciu człowieka do własnego narodu, w pełnym przeżywaniu wartości narodowej kultury, a przede wszystkim w aktywnym zaangażowaniu się w jego sprawy²³. Pius XII w encyklice *Summi Pontificatus* pisał o porządku miłości: w miłowaniu mamy kierować się rozumną kolejnością, według której bardziej mamy miłować tych i więcej świadczyć dobrodziejstw tym, którzy są z nami związani ściślejszymi więzami²⁴. *Ordo caritatis* zobowiązuje nas byśmy, szanując wszystkich ludzi, więcej miłości ofiarowali własnemu narodowi, wspólnocie, która nas ukształtowała, dała poczucie tożsamości i zakorzenienia. Ważnym obowiązkiem wobec narodu i ojczyzny jest podtrzymywanie i rozwój własnej kultury. To ona decyduje o kształcie życia wspólnoty. To dzięki niej naród może zachować suwerenność, może decydować o sobie, nawet w sytuacji utraty suwerenności przez własne państwo²⁵.

Szczególnym obowiązkiem patriotycznym jest troska o wszechstronny rozwój państwa i utrzymanie jego podmiotowości na arenie międzynarodowej. Naród nie utożsamia się z państwem, ale go potrzebuje. Państwo zabezpiecza członkom narodu odpowiednie swobody, by ci mogli rozwijać własne inicjatywy twórcze, czy też po prostu żyć pełnią swojej narodowej kultury. Państwo jest dla narodu domem, w którym może on swobodnie egzystować. Nie ulega wątpliwości, że własne państwo służy lepiej możliwościom rozwojowym narodu aniżeli państwo obce. „Być wolnym, to być u siebie”²⁶.

Obowiązki wobec narodu i ojczyzny są wymogiem sprawiedliwości. Trwanie we wspólnocie, solidarność z nią oraz miłość są formą wdzięczności za to, co ona przekazała jednostce w procesie wychowania, nauki, kształtowania osobowości. Zdrada, wyrzeczenie się narodu lub zubożenie na jego wartości byłyby aktem niesprawiedliwości w obliczu dobrodziejstw, jakie człowiek zawdzięcza wspólnocie²⁷. W odniesieniu do rodziny sytuacje takie budzą nasz sprzeciw. Porzucenie rodziców potrzebujących pomocy, działanie na szkodę najbliższych, obojętność w stosunku do tych, z którymi łączą nas więzi rodzinne, to – jak wyczuwamy – postawy niemoralne. Troska i trwanie w rodzinie są zatem obowiązkiem sprawiedliwości i miłości. Przez analogię obowiązki te odnosimy także do wspólnoty narodu. Po zapoznaniu

²² Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 4.

²³ T. Ślipko, *dz.cyt.*, s. 242–243.

²⁴ Pius XII, *Summi Pontificatus*, nr 39, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, red. M. Radwan – L. Dyczewski – A. Stanowski, Rzym–Lublin 1996, s. 216.

²⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO 02.06.1980*, s. 144.

²⁶ T. Ślipko, *dz.cyt.*, s. 214, 237.

²⁷ Tamże, s. 243–245.

się z ogólnymi zobowiązaniami wobec wspólnoty narodowej należy teraz zwrócić uwagę na zagadnienia, na których skupiają się autorzy dokumentu poświęconego patriotyzmowi. Są nimi wychowanie patriotyczne oraz powinność wiązania go dziennej miłości do własnej ojczyzny z wymogami uniwersalności, respektowania i współpracy z innymi narodami.

3. Wychowanie patriotyczne

Szczególnym obowiązkiem patriotycznym jest wypracowywanie w sobie i w innych – zwłaszcza w młodym pokoleniu – cnoty patriotyzmu za pomocą: kształtowania umysłu poprzez pogłębianie wiedzy o tym wszystkim, co ojczyście, o dziejach, kulturze, bogactwach, tradycji; formowania uczuć poprzez uczestnictwo w uroczystościach patriotycznych, szacunek dla symboli narodowych; wzmacniania woli poprzez codzienny patriotyzm wyrażający się w gorliwym wypełnianiu codziennych obowiązków. Wychowanie patriotyczne jest zatem kształtowaniem w sobie i innych właściwej postawy wobec wspólnoty, której tak wiele zawdzięczamy²⁸. Jan Paweł II w czasie czuwania w Częstochowie w 1983 roku głosił: „czuwam – to znaczy także: czuję się odpowiedzialny za to wielkie, wspólne dziedzictwo, któremu na imię Polska. To imię nas wszystkich określa. To imię nas wszystkich zobowiązuje. To imię nas wszystkich kosztuje”²⁹.

Autorzy dokumentu wiele miejsca poświęcają potrzebie wychowania patriotycznego. Obszernie omawiają znaczenie i zadania poszczególnych wspólnot w tym ważnym zadaniu. W pierwszym rządzie zwracają uwagę na odpowiedzialną politykę historyczną państwa, samorządów i różnego rodzaju instytucji społecznych. W globalizującym i unifikującym się świecie trzeba podejmować starania mające na celu podtrzymanie wspólnej historycznej pamięci i zachowanie własnej tożsamości. Tylko w ten sposób można budować względem siebie słuszny szacunek innych narodów. Celem tego rodzaju polityki jest „jednoczenie ludzi wokół wspólnego dobra, wzmacnianie więzi międzyludzkich i poczucia wspólnoty duchowych wartości ponad różnicami i podziałami”³⁰.

W procesie wychowania patriotycznego istotna rola przypada rodzinie. Była ona ważną szkołą patriotyzmu szczególnie wtedy, gdy naród polski był pozbawiony suwerennego państwa. Przekaz wartości narodowych dokonywał się przede wszystkim w rodzinie. Również dziś w warunkach wolności rodzina odgrywa niezastąpioną rolę w wychowaniu postaw patriotycznych³¹. W realiach życia codziennego, w których trzeba zmierzyć się z wieloma wyzwaniami, możemy uczyć się wzajemnego szacunku, miłości, solidarności, odpowiedzialności i poświęcenia. Uczymy się

²⁸ W. Łużyński, *dz.cyt.*, s. 416–418.

²⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie w czasie Apelu Jasnogórskiego w Częstochowie 18.06.1983*, w: *Jan Paweł II w Polsce 1979. 1983. 1987. Przemówienia i homilie*, red. A. Wieczorek, Warszawa 1991, s. 354.

³⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 8.

³¹ Tamże, nr 9.

postaw i cnót, na których opiera się patriotyzm. W rodzinie doświadczamy poczucia zakorzenienia, solidarności, wspólnoty. W tej podstawowej komórce społecznej miłość ma twarz konkretnego człowieka. Tam pielęgnujemy pamięć o ważnych postaciach w historii rodziny, lokalnej wspólnoty, a nawet państwa. W rodzinie uczymy się wiary we własne siły, rozpoznajemy życiowe powołanie, uczymy się otwartości wobec świata³². Tam wzrastamy jako osoby, jako twórczy i odpowiedzialni synowie i córki narodu. Właśnie dlatego polska rodzina powinna być w samym centrum procesu wychowania i cieszyć się pomocniczym wsparciem ze strony społeczeństwa i państwa³³.

Skutecznym wsparciem dla rodziny w procesie wychowania patriotycznego powinna być szkoła. Polska szkoła posiada bogatą tradycję kształtowania postaw patriotycznych. Jednak również współcześnie powinna ona wiele miejsca poświęcić zarówno przekazowi wiedzy na temat ojczyzny, jej historii, współczesności, kultury, gospodarki, miejsca w Europie i świecie³⁴, jak i wychowaniu w duchu wartości narodowych. W czasach społeczeństwa informacyjnego szkoła powinna kształtować dojrzałe postawy, by młodzi wiedzieli, gdzie szukać prawdziwych, wartościowych informacji, by potrafili rozpoznawać autentyczne autorytety. Szkoła ma przygotować do tego, by wiedzieli, jak „samodzielnie budować prawdziwy obraz polskiej kultury, historii, życia publicznego i wyzwań, jakie stają przed Polską, jak być twórczym i kreatywnym, aby dzięki temu w życiu dorosłym aktywnie służyć ojczyźnie. Szkoła jest bowiem także przestrzenią wychowania społecznego, miejscem gdzie w praktyce realizujemy postawy i wartości wyniesione z domu. To w niej uczymy się koleżeństwa, szacunku wobec starszych, pomocy słabszym, współpracy w grupie i szacunku dla myślących inaczej, a więc postaw i wartości, na których opiera się każdy dojrzały patriotyzm”³⁵. Ważną rolę w kształtowaniu postaw miłości bliźniego, odpowiedzialności, wrażliwości na dobro wspólne odgrywa również szkolna nauka religii³⁶.

Duży udział w kształtowaniu wrażliwości i postaw patriotycznych odgrywają ludzie kultury, twórcy, aktywni w świecie mediów. Ich zadaniem jest szukanie odpowiednich środków wyrazu, symboli, dzięki którym wspólnota narodu będzie mogła się komunikować oraz wspólnie przeżywać różne wydarzenia. Zadaniem ludzi kultury jest ukazywanie dramaturgii polskiej historii, piękna ojczystej ziemi, uwrażliwianie na polską literaturę, muzykę, film i teatr. Pewnym wyzwaniem jest tu łączenie kultury wysokiej z masową, poszukiwanie nowego języka ekspresji, łączenie wielkich tematów naszej kultury z doświadczeniem dnia dzisiejszego oraz z nadziejami i obawami pokolenia najmłodszego, które w przyszłości będzie budo-

---

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, nr 10.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

wać wspólny ojczysty dom³⁷.

W analizie wychowania do patriotyzmu nie wolno pominąć ogromnej roli ruchu harcerskiego. W czasie II wojny światowej harcerze dali „unikalny wzór patriotyzmu”. Wykazywali się postawami heroicznymi, ogromnym bohaterstwem, często za swoje zaangażowanie płacili najwyższą cenę. Także dziś harcerstwo jest „szkołą koleżeństwa, odpowiedzialności i samodzielności”³⁸.

Autorzy dokumentu wskazują również na ważną rolę różnych społeczności i środowisk tworzących społeczeństwo obywatelskie. Narodową wspólnotę i solidarność budują organizacje charytatywne, stowarzyszenia historyczne, organizacje pielęgnujące lokalną tożsamość i kulturę. Piękno rodzimej przyrody przybliżają kluby turystyczne, koła miłośników przyrody. Towarzystwa czytelnicze strzegą kultury i tradycji. Również wiele innych organizacji i stowarzyszeń stanowi szkołę polskiego patriotyzmu i zasługuje na uznanie oraz wsparcie państwa³⁹.

Samorządy lokalne, odpowiedzialne za zaspokojenie potrzeb społeczności miejscowych, również uczestniczą w procesie kształtowania postaw patriotycznych. Samorządy są odpowiedzialne za polską szkołę odgrywającą ważną rolę w procesie edukacji. Biorą na siebie obowiązek godnego upamiętniania rocznic narodowych, przybliżenia postaci bohaterów, zabezpieczenia miejsc związanych z ważnymi wydarzeniami w życiu lokalnych społeczności i narodu. Samorządy kultywują świadomość przynależności do małej ojczyzny, związek ze wspólnotą i miejscem jej życia⁴⁰.

Niemale znaczenie w wychowaniu do patriotyzmu mają organizacje i wydarzenia sportowe. W czasach zaborów powstające na przełomie XIX i XX wieku polskie organizacje sportowe były narzędziem umacniania narodowej tożsamości Polaków. Również współcześnie wielkie wydarzenia sportowe stwarzają możliwość wyrażenia tożsamości narodowej i demonstrowania patriotyzmu. Niejednokrotnie wielka rzesza kibiców doświadcza wspólnoty, demonstruje przywiązanie do ojczyzny, okazuje szacunek do barw narodowych⁴¹.

Ogromną popularnością cieszą się współcześnie historyczne rekonstrukcje stwarzające możliwość niejako przeniesienia się w dawne czasy, wydarzenia, miejsca, sytuacje związane z wielkimi wydarzeniami w historii narodu. Rekonstrukcje, podobnie jak interaktywne muzea, mogą służyć pobudzaniu zainteresowania narodową historią⁴².

---

³⁷ Tamże, nr 11.

³⁸ Tamże, nr 12.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, nr 13.

⁴² Tamże, nr 14.

4. Wymogi uniwersalności

Godziwa i uporządkowana miłość własnej ojczyzny nie powinna nas zamykać na inne narody, prowadzić do nadmiernego przeceniania wartości własnego narodu, a nawet jego ubóstwienia. Szowinizm narodowy jest jakąś formą bałwochwalstwa. Poza tym, usprawiedliwiając przemoc w realizacji celów narodu, stanowi poważne zagrożenie dla pokojowych relacji między narodami. Co więcej, prowadzi nierzadko do zbrodni, znieprawia ducha narodu i niszczy jego etos⁴³.

Prawo do kultywowania własnej tożsamości trzeba uzupełnić wymogami uniwersalności, czyli współpracy i solidarności z innymi narodami. Wymogi te wyrażają się w pokojowym rozwiązywaniu konfliktów między narodami, pomoc innym w czasie klęsk żywiołowych i kryzysów humanitarnych, czy zagwarantowanie mniejszościom odpowiedniej autonomii, by mogły podtrzymywać swoją tożsamość.

Ludzka egzystencja rozpościera się między wymiarem historycznym i narodowym a wymiarem uniwersalnym. Nasza przynależność do rodziny ludzkiej dokonuje się nie przeciwko przynależności do narodu, lecz właśnie poprzez nią⁴⁴. Każdy naród wzbogaca wspólnotę narodów. Jan Paweł II, tak mocno związany ze swoją ojczyzną i narodem, stwierdził: „ta Ojczyzna, jej dzieje, dzieje Kościoła, dzieje narodu, w jakiś wyjątkowy sposób przygotowały mnie do tego, ażeby być solidarnym z różnymi narodami świata”⁴⁵. Jego całe życie potwierdziło to, że świadomość i umiłowanie własnych korzeni pomaga zrozumieć kulturowe korzenie innych ludzi. Zwracając się do Polaków w 1999 roku w Łowiczu mówił: „Polska potrzebuje ludzi otwartych na świat, ale kochających swój rodzinny kraj”⁴⁶.

Również autorzy dokumentu na temat patriotyzmu odnoszą się do tej kwestii. Zwracają uwagę, że należy rozróżnić między godziwym, szlachetnym i godnym propagowania patriotyzmem a „szaleńczym nacjonalizmem”, który głosi pogardę dla innych narodów i stanowi przeciwieństwo autentycznego patriotyzmu. Miłość do własnej ojczyzny nie może się wiązać z nienawiścią do innych. Patriotyzm powinien być oparty na szacunku oraz gotowości współpracy z innymi wspólnotami. Autorzy listu odwołują się do historycznego faktu tolerancji I Rzeczypospolitej: „zachowując swe tradycje i tożsamość, stała się wspólnym domem ludzi różnych języków, kultur, przekonań, a nawet religii. Pod polskim niebem i na polskiej ziemi obok siebie żyli, zabiegali o powszedni chleb, modlili się, tworzyli własny obyczaj i kulturę katolicy różnych obrządków, prawosławni, protestanci, żydzi i muzułmanie. A lojalnymi obywatelami Rzeczypospolitej Obojga Narodów obok etnicznych Polaków byli również Żydzi, Ukraińcy, Rusini, Litwini, Niemcy, Ormianie, Czesi, Tatarzy i przedstawiciele innych narodowości. Przypomnijmy też, że w czasach, gdy

⁴³ T. Ślipko, *dz.cyt.*, s. 243; W. Łużyński, *dz.cyt.*, s. 420–422.

⁴⁴ T. Ślipko, *dz.cyt.*, s. 227.

⁴⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie w czasie spotkania z Polakami w Nigerii 16.02.1982*, w: tenże, *Nauczanie papieskie*, V, 1, Rok 1982, Poznań 1993, s. 215.

⁴⁶ Tenże, *Przemówienie w Łowiczu 14.06.1999*, w: *Bóg jest miłością. VII pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, oprac. J.J. Górny, Olsztyn 1999, s. 195.

trawiły Europę wojny i prześladowania religijne, Rzeczypospolita pozostawała ostoją gościnności i tolerancji⁴⁷. Chodzi zatem o „model patriotyzmu gościnnego”, zakładającego troskę o kulturowe centrum narodu polskiego, a jednocześnie otwartego na inspirację ze strony mniejszości etnicznych i religijnych, kultury sąsiadów oraz całej kultury europejskiej z jej chrześcijańską tożsamością. Właśnie dzięki takiemu patriotyzmowi Polakami stawali się ludzie wywodzący się z innych kultur i narodów, bez względu na swoje pochodzenie. Wszyscy razem tworzyli oblicze polskiego patriotyzmu, który w dialogu z różnymi kulturami tworzył polską kulturę. Właśnie taki patriotyzm współtworzyli: św. Królowa Jadwiga, Mikołaj Kopernik, Adam Mickiewicz czy Joachim Lelewel. Tak w dialogu z różnymi tradycjami kształtowała się polska kultura⁴⁸.

Zakończenie

Autorzy dokumentu Konferencji Episkopatu Polski „Chrześcijański kształt patriotyzmu” ukazują powinności moralne wobec narodu z perspektywy chrześcijańskiej. Patriotyzm jest godziwą miłością własnego narodu i ojczyzny. O takiej relacji decyduje szczególnie więź łącząca osobę i naród. Człowiek do wszechstronnego rozwoju swojej osobowości potrzebuje kultury, której rezerwuarem jest właśnie wspólnota narodowa. Dzięki niej możliwe jest odnalezienie właściwego środowiska swego osobowego rozwoju. Dlatego wymogiem sprawiedliwości i miłości jest trwanie w narodzie, zachowanie wobec niego postawy lojalności. Moralną powinnością są także różne formy solidarności wyrażające się w wielkich i heroicznym czynach w obronie ojczyzny oraz w gorliwym wypełnianiu codziennych obowiązków. Jednostronnym zerwaniem zobowiązań byłaby zdrada, porzucenie narodu lub zobojętnienie na jego wartości wyrażające się w postawie kosmopolityzmu. Autorzy dokumentu zwracają szczególną uwagę na potrzebę wychowania patriotycznego. Ważną rolę w tym procesie odgrywa roztropna polityka historyczna. Wśród środowisk patriotycznego wychowania znalazły się przede wszystkim rodzina i szkoła, następnie ludzie kultury, harcerstwo, organizacje pozarządowe i samorządowe, wydarzenia sportowe oraz rekonstrukcje historyczne. Autorzy wielokrotnie podkreślają, że zachodzi zasadnicza różnica między godziwą miłością do własnej ojczyzny a szowinizmem narodowym, który prowadzi do pogardy wobec innych narodów. Z postawą patriotyzmu należy łączyć wymogi uniwersalizmu.

⁴⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, nr 6.

⁴⁸ Tamże.

Literatura

1. Nauczanie Kościoła

- Pius XII, *Encyklika „Summi Pontificatus”*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 1, red. M. Radwan – L. Dyczewski – A. Stanowski, Rzym–Lublin 1996, s. 201–232.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”* (1987).
- Jan Paweł II, *List do Młodych* (1985).
- Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO 02.06.1980*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 2, red. M. Radwan – L. Dyczewski – A. Stanowski, Rzym–Lublin 1996, s. 135–150.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w czasie spotkania z Polakami w Nigerii 16.02.1982*, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, V, 1, Rok 1982, Poznań 1993, s. 214–216.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w czasie Apelu Jasnogórskiego w Częstochowie 18.06.1983*, w: *Jan Paweł II w Polsce 1979. 1983. 1987. Przemówienia i homilie*, red. A. Wieczorek, Warszawa 1991, s. 351–355.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w Łowiczu 14.06.1999*, w: *Bóg jest miłością. VII pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, oprac. J.J. Górny, Olsztyn 1999, s. 192–197.
- Konferencja Episkopatu Polski, *List społeczny „W trosce o nową kulturę życia i pracy”*, Tarnów 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o człowieka i dobro wspólne*, Warszawa 2012.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, Warszawa 2018.
- Sprawiedliwość gospodarcza dla wszystkich. Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA. List społeczny Episkopatu USA (1986)*, w: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Społeczne dokumenty episkopatów*, red. S. Fel – J. Kuny, Lublin 2002, s. 19–138.
- Społeczny list biskupów austriackich (1990)*, w: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Społeczne dokumenty episkopatów*, red. S. Fel – J. Kuny, Lublin 2002, s. 139–192.
- Wspólne dobro a nauczanie społeczne Kościoła katolickiego. List Konferencji Biskupów katolickich Anglii i Walii (1996)*, w: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Społeczne dokumenty episkopatów*, red. S. Fel – J. Kuny, Lublin 2002, s. 193–222.
- O przyszłość w solidarności i sprawiedliwości. Słowo Rady Kościoła ewangelickiego w Niemczech i Konferencji Episkopatu Niemiec na temat sytuacji gospodarczej i społecznej w Niemczech (1997)*, w: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Społeczne dokumenty episkopatów*, red. S. Fel – J. Kuny, Lublin 2002, s. 223–304.
- O właściwy kształt mundializacji. Dokument Komisji „Iustitia et Pax” Episkopatu Francji (1999)*, w: *Kościół wobec współczesnych problemów życia gospodarczego. Społeczne dokumenty episkopatów*, red. S. Fel – J. Kuny, Lublin 2002, s. 305–328.

2. Opracowania

- Bartnik, C., *Wizja narodu według Jana Pawła II*, „Chrześcjanin w świecie” 121 (1983), s. 1–12.
- Bocheński, J.M., *O patriotyzmie*, w: M.A. Krąpiec, *O ludzką politykę*, Katowice 1993, s. 279–302.
- Chałasiński, J., *Kultura i naród*, Warszawa 1968.
- Kłoskowska, A., *Kultura narodowa*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, red. A. Kłoskowska, Wrocław 1991, s. 51–62.
- Łużyński, W., *Struktury pośrednie pomiędzy jednostką ludzką a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*, Toruń 2008.
- Szacka, B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2008.
- Ślipko, T., *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, *Etyka społeczna*, Kraków 2005.
- Tischner, J., *Naród i jego prawa*, „Znak” 4 (1997), s. 27–45.
- Wojtyła, K., *Mysząc Ojczyzna*, Lublin 1997.